

Rasprava

Miss ELISABETH BARKER

Kako je moj referat odavno završen i dostupan, pretpostavljam da ga je svatko imao prilike pročitati. Zato ću spomenuti samo neke stvari koje su se pojavile pošto je referat već bio napisan. Ponajprije želim reći kako mi je odlanulo kada sam pročitala izvanredan članak dra Bibera i otkrila da se naša mišljenja uglavnom podudaraju pa se nećemo morati ovdje prepirati. Također sam mu bila vrlo zahvalna što me je upozorio na neke dokumente u britanskom državnom arhivu (Public Record Office) koji su mi promakli. Smatram da je on svoj posao obavio mnogo temeljitije nego što sam to ja učinila. Želim reći koliko sam zahvalna i Sir Peteru Garranu za vrijeme i uloženi napor da me savjetuje i da mi ispriča sve čega se sjeća iz onog doba. Vrlo je važno imati nekoga tko je tada bio u Poslanstvu, tko poznaje ličnosti i opću atmosferu u to doba.

Možda bih morala reći da sam pisala i Sir Ronaldu Campbellu. I on je vrlo ljubavno odgovorio. Nisam ga navela kao izvor u svom referatu, jer sam stekla dojam da su njegova detaljna sjećanja događaja, sasvim prirodno, donekle izbljediła. Ali je njegov opći zaključak u pismu da je udar 1941. bio spontani izraz opozicije politički koja bi Jugoslaviju smjestila u njemački tabor i da pitanje britanskog izvođenja udara, prema tome, ne pripada tamo, to jest da je nevažno.

Smatram zaista potrebnim da se ispričam sjeni pukovnika Hughu Macdonalda, koji je umro prije dvadeset godina, zbog ispitivanja pravovaljanosti njegove tvrdnje da je unaprijed znao za udar i sudjelovao u njemu. Navela sam razlog zašto to vjerujem. Ali to je nešto što ne mogu dokazati. Moguće je, naravno, da negdje postoje službeni dokumenti koje nisu objelodanile britanske vlasti, a koji bi dokazali suprotno, naime da je Macdonald bio ozbiljno uvučen. Sve što mogu reći jest da danas dostupne informacije upućuju u suprotnom smjeru. Štoviše, nisam mogla pronaći na britanskoj strani ništa u prilog teoriji da je pomoćnik zrakoplovnog atašea Mapplebeck imao neku važniju ulogu. Možda je neznatan dokaz da nije tako činjenica da je na dan udara Churchill poslao poruku s čestitkom Daltonu, kao ministru odgovornom za SOE, kako su se stvari pokazale, prilično preuranjen. Da je zrakoplovni ataše, ili MI 6, zaista bio začetnik udara, Churchill bi to svakako morao znati u tom trenutku i uputio bi svoje čestitke prije njemu nego Daltonu, tim više što ga osobno nije volio.

Nakon poticaja dra Bibera, još sam malo istraživala izvještaje u Public Record Officeu, i mogla bih spomenuti jednu ili dvije manje važne činjenice. Macdonald

je sigurno bio u vezi i s Mirkovićem i sa Simovićem, što je pripadalo djelokrugu njegova rada. Ali čini se da mu je Mirković prenosio neke političke informacije izvan uobičajenog toka njegove dužnosti. Jedini dokumenti Ministarstva zrakoplovstva koje sam mogla pronaći niz je od oko četrnaest izvještaja koje je Macdonald poslao direktoru obavještajne službe pri Ministarstvu zrakoplovstva između 11. prosinca 1940. i 16. ožujka 1941. i gotovo u svima spominje se kretanje njemačkih aviona ili trupa prema Balkanu.

Postoje, međutim, dva izuzetka. Jedan je izvještaj o posjetu Macdonalda Budimpešti zbog razgovora s britanskim vojnim atašeu, koji je tamo preuzeo dužnost zrakoplovnog atašea. To je bio prilično nejasan politički izvještaj o nevjerojatnosti bilo kakvoga mađarskog otpora njemačkim zahtjevima. Drugi je izuzetak kopija izvještaja, poslana Ministarstvu zrakoplovstva, koji je Macdonald podnio poslaniku Campbellu 18. veljače 1941, dajući pristran i netočan izvještaj o posjetu Cvetkovića i Cincar-Markovića Berchtesgadenu. Dobio ga je, rekao je Macdonald, putem pouzdanog izvora, JK. Jedan od ostalih njegovih izvještaja u tom nizu dao je JK kao izvor. U svojem sam referatu navela da upravo prije udara Foreign Office nije znao tko se krije iza inicijala JK i LM, korištenima u Macdonaldovim brzojavima o mogućoj evakuaciji jedinica jugoslavenskih zračnih snaga. Otad sam pronašla da je ubrzo nakon udara Foreign Office saznao da je JK bio Mirković, a LM Simović.

Međutim, još sam uvijek u priličnoj nedoumici u vezi s inicijalima JK, jer Macdonald, u svojim izvještajima o sastanku u Berchtesgadenu, koji sam upravo spomenula, pošto na početku daje JK kao svoj izvor, piše na kraju da se nada da će slijedeći dan ili dva razgovarati s generalom Mirkovićem, koji će mu možda moći potvrditi izvještaj (opći smijeh) i možda pružiti neke pojedinosti s obzirom na pripreme zračnih snaga i akcija koju će vjerojatno poduzeti u slučaju izbijanja neprijateljstava. To, naravno, pokazuje da JK nije bio Mirković, već netko drugi. Ne znam rješenje ove zagonetke. Usput smatram da Macdonaldov osvrt na pripreme jugoslavenskih zračnih snaga u slučaju neprijateljstava ne upozorava na pripreme za udar, već prije na pripreme operativne prirode.

I, naravno, vrijedno je spomenuti da je, npr. u Rumunjskoj, bilo mnogo pregovaranja o tome da se svi piloti zračnih snaga ili barem oni koji su to željeli učiniti, nagovore da odu. Vjerujem da je to više-manje uobičajena operacija u bilo kojoj zemlji koja će vjerojatno biti opustošena.

Vratimo se širem pitanju. Što je Simović vidio kao cilj udara? Smatram da činjenice pokazuju kako je Simović bio krajnje nerealističan i previše optimističan pri procjenjivanju vojnih mogućnosti. To proizlazi iz izvještaja o razgovoru američkog pukovnika Donovana sa Simovićem u siječnju 1941, koji se sada nalazi u National Archives u Washingtonu. Dok se, kaže se, načelnik štaba Kosić prilično loše dojmio Donovana, jer je izgledalo da nema nikakvih čvrstih zamisli o bilo kojem predmetu, ministar rata Pešić davao je utisak da bi pri kretanju Nijemaca u Bugarsku svaki otpor Jugoslavije bio gotovo beznadan.

Nasuprot tomu, Simović je impresionirao Donovana velikom energijom i moći i svojim naglašavanjem da obrana Jugoslavije mora biti aktivna, a ne pasivna. Bio je za borbu čak i ako Nijemci krenu u Bugarsku i smatrao da bi

Jugoslaveni morali napasti Bugarsku s oko deset divizija, dok Nijemci budu pokušavali prijeći Dunav, napadajući i Albaniju s oko tri divizije.

Prema Macdonaldovu izvještaju o razgovoru sa Simovićem 26. ožujka, čini se ipak da su ove iste ideje, na toj točki, bile u prvom planu njegova razmišljanja usprkos znatno izmijenjenih okolnostima. I on je na Macdonalda ostavio isti dojam kao na Donovanu, pogrešan, kako se pokazalo, s obzirom na odlučnost, žestinu i snagu.

Kada je riječ o Mirkoviću, ne znam koji je bio njegov najjači motiv. Kao što sam spomenula ranije, mislim da postoji mogućnost da je to lako mogla biti priča koja je kružila oko pisanja produženja namjesništva. A Mirković je očito bio izrazito protiv kneza Pavla. Priče da je knez Pavle pokušao otrovati kralja Petra i da je spletkario s Nijemcima, koji su mu nudili jugoslavensku krunu, stigle su do Britanaca najprije od Mirkovića preko Macdonalda šest dana *poslije* udara.

Mirković je također morao biti zavjerenik po temperamentu, vjerojatno jedan od mnogih. Simović je potkraj travnja 1941. rekao britanskom ambasadoru u Kairu da je bilo ništa manje nego petnaest zavjera protiv kneza Pavla, a sve su, osim dvije, bile protiv njega osobno. Mislim da bi to mogao biti jedan od razloga zašto Pavle nije ozbiljno shvatio mogućnost udara 27. ožujka; bilo je tako mnogo lažnih uzbuna da je možda mislio kako ih ne valja shvaćati ozbiljno. A kada je riječ o Mirkovićevim strateškim i političkim zamislima, čini se da su bile čak optimističnije i nejasnije od Simovićevih. Mirković je 2. travnja rekao Macdonaldu kako postoje nade da će Sovjetski Savez garantirati za Jugoslaviju, da će Mussolini promijeniti strane, svrstavajući se u red s Jugoslavijom protiv Njemačke, dok veliki dio Bugara nije trpio Nijemce. Tako bi nastala snažna nova skupina zemalja koje bi se pridružile Britancima i Amerikancima protiv Njemačke.

Foreign Office smatrao je ovu priču proizvodom Macdonaldove bogate mašte. Ali sasvim je moguće da je Mirković zaista ovako razmišljao. Britanska očekivanja u vezi s Jugoslavijom poslije udara bila su, naravno, gotovo isto toliko nerealistična. Načelnici štaba zajedničkih obavještajnih službi pripremili su obavještajnu procjenu 28. ožujka koja se, iako nije spominjala Macdonaldov izvještaj o njegovu razgovoru sa Simovićem 26. ožujka, očito dijelom temeljila na tom izvještaju. Zajednički komitet obavještajnih službi saopćio je da će politika novog premijera biti sasvim probritanska. A njegov bi plan bio najprije najava stroge neutralnosti kako bi dobio na vremenu, zatim mobiliziranje vojske što je moguće brže i njezino koncentriranje na jugu, a zatim vođenje operacije u Albaniji, započinjujući akcijom neregularnih četa.

Zajednički komitet obavještajnih službi je procjenjivao da bi jugoslavenski napad na Talijane u Albaniji u suradnji s Grcima doveo do talijanskog sloma za dva ili tri tjedna i oslobodio znatne grčke snage i jedinice britanskih zračnih snaga za korištenje na drugom mjestu. Vjerojatno, iako to J.I.C. nije izgovorio, za obranu Soluna. Konačno, J.I.C. je vjerovao da bi u slučaju njemačkog ili bugarskog napada iz Bugarske jugoslavenske čete mogle zadržati takve napade i spriječiti njemačke pokušaje da prođu dolinom Strumice. Gledajući unatrag, lakše je vidjeti da su i organizatori udara i britanske obavještajne službe, a vrlo vjerojatno i Churchill i Eden, živjeli u neke vrste svijetu snova. Jugoslavenski organizatori udara vrlo su se brzo

suočili s krutom stvarnošću, Britanci nešto sporije, dok se svaka strana oporavljala od neke vrste zajedničkog ili podijeljenog zanosa. Vjerujem da bi se moglo reći da su u vrijeme ovog razdoblja zanosa izazvali Hitlera da nanese okrutan udarac Jugoslaviji, čija je akcija, kao što je napisala Phyllis Auty, sigurno promijenila tijek jugoslavenske povijesti čak i ako je imala manji utjecaj na tijek drugoga svjetskog rata.

Dr DUŠAN BIBER

Ne bih želio da vam suviše dosađujem jer sam već možda i previše govorio. Napisao sam referat samo da bih dao nekoliko dodatnih objašnjenja. Prije nekoliko tjedana, kada sam započeo s prepisivanjem svoga referata, pročitao sam knjigu Elisabeth Barker. Zato bih želio naglasiti samo nekoliko stvari. Prije svega, mislim da se oboje slažemo da će se konačan odgovor na pitanje – do koje su mjere Britanci bili uvučeni u državni udar – moći dati tek pošto izvještaji koji su još uvijek tajni, budu dostupni javnosti. Mislim pri tome arhivske fondove Ministarstva zrakoplovstva, tajne obavještajne službe, izvještaje Macdonalda Ministarstvu zrakoplovstva i osoblja Misije za vezu br. 20 koji se nalaze u arhivskom fondu Srednjoistočnog glavnog štaba.

Kao što se može vidjeti, bilo je najmanje 238 olovkom numeriranih stranica, od kojih je sada dostupno samo 37. To znači da je više od 80 posto teksta povučeno. Zašto? To je još jedan razlog zašto ne mogu odgovoriti na naprijed navedeno hipotetičko pitanje.

U svakom slučaju, kada je riječ o tehničkom rješenju ovog problema, još nisu dostupni dokumenti na osnovi kojih bi se mogao dati konačan odgovor. Vjerujem da smo se s tim oboje suglasili.

Druga je stvar najvažnije pitanje – kakva je bila osnovna britanska politika u to vrijeme? U svojem ste referatu naveli ono što ste izostavili u knjizi. Mislim da Churchillovo mišljenje o tome kako nije najvažnije dobiti nekoliko dana više ili manje na solunskom frontu, već uvući Jugoslaviju u rat na svaki način, a na to da je Eden morao zaigrati što je bolje mogao. Eden je u svojem brzojavu praktički ponovio glavnu misao Ronalda Campbella, poslanika u Beogradu. Tako dugo dok se Jugoslavija ne bori na njemačkoj strani i ne dopušta prolaz njemačkim trupama, nema razloga očajanju. Morali ste umanjiti važnost Trojnog pakta koliko je to moguće i držati Jugoslaviju u igri. Prije nekoliko tjedana ponovno sam pregledavao dokumente jugoslavenskog kraljevskog poslanstva u Londonu. Našao sam samo jedan spis posebna povijesnog značenja. Naime, razgovor između Winstona Churchilla i jugoslavenskog poslanika u Londonu Subotića. Churchill je vjerovao kako je najvažnije da balkanske zemlje ostanu neutralne, pa čak da i Italija ostane neutralna. Rekao je da će Nijemci – navodim ono što je Subotić javio u Beograd – uništiti Poljsku i uvidjeti da nije moguće steći mir, zatim će krenuti prema Dunavu, Crnom moru, kroz Mađarsku, Rumunjsku, a zatim će vaša zemlja doći na red. Raspravljalo se o tome kako da Nijemci dobiju slobodan prolaz kroz Jugoslaviju. Subotić je poricao takav tijek. Vožno je da je to rečeno već na samom početku rata. Kampanja u Poljskoj još nije bila završena i bilo je još nade da će se Poljska oduprijeti. Rekao bih da je to bila Churchillova osnovna politika u to vrijeme i 1941. Prema tome, ako pogledamo kasnije britanske vojne do-

kumente, jasno se može vidjeti da se očekivala neka vrst gerilske aktivnosti, aktivan i pasivan otpor. Ali ipak, čak i ako slijedite britanske vojne analize i izvještaje, recimo za »manevre 1936. godine«, uvijek možete naći vrlo kritička tumačenja o jugoslavenskoj vojnoj sposobnosti (itd., itd.). Prema tome, to je neke vrste ambivalencija — s jedne strane krajnji realizam, a s druge razmišljanje puno želja — koja je do stanovitog stupnja, rekao bih, utjecala čak i na političke odluke onog vremena.

Da li je bila upletena sovjetska obavještajna služba? Kolik je njezin udio? S tehničkih stajališta odgovor je praktički negativan s obzirom na nedostupnost primarnih izvora. Ipak se vjerovalo da su Sovjeti do stanovitog stupnja bili obaviješteni i upleteni. Glavna je misao bila da je Mapplebeck bio u vezi s Mirkovićem, da se sastao sa skupinom jugoslavenskih oficira na cesti za Avalu, da je financirao Mirkovićevu aktivnost.

Valja naglasiti da su u stvarnosti i Britanci i Nijemci bili vrlo razočarani rezultatima državnog udara. I Nijemci i Britanci očekivali su previše od Jugoslavena. I valja ponovo naglasiti činjenicu da knez Pavle nije nikada izdao naredbu za demobilizaciju. Uspio sam naći originalan nacrt naredbe za mobilizaciju, koju je predložio načelnik jugoslavenskog generalštaba Petar Kosić, 26. ožujka. Ova je naredba bila potpisana idući dan, ali je više nije potpisao Pešić, već novi ministar Ilić. Jedina je izmjena bio datum. Ne 3. već 1. travnja.

Sir ALEXANDER GLEN

Mogu li nešto reći o Macdonaldu i Mapplebecku? Poznao sam dobro Hughu Macdonalda. Posjetio sam s njim Sofiju, mislim u veljači, i jednom Budimpeštu. Sjećajući se toga, zaista sam s njim imao znatnih teškoća jer je bio krajnji defetist. Nije bio samouvjeren čovjek. Bio je nervozna osoba.

Mislim da postoji nekoliko putova istine u svemu tome koji, zapravo, nisu uopće proturječni. S Macdonaldom, ali ne i s Mapplebeckom, prisustvovao sam trima ili četirima sastancima s oficirima zrakoplovstva. On je imao nekoliko takvih sastanaka. Ne vjerujem da je njegov utjecaj na tim sastancima bio na bilo koji način bitan, a sigurno ni približno tako važan kako je on to želio prikazati, čak i onima koji su ga dobro poznavali.

Kada je riječ o Mirkoviću, ono pismo uopće ne smatram proturječnim. S obzirom na Macdonaldov karakter, lako je moguće da bi on naveo izvor izvještaja i zatim rekao: »O tome ću razgovarati s X«, navodeći njegovo ime na dnu stranice. Ne mislim da je to uopće proturječno.

Pukovnik avijacije EDWARD HASLAM

Ovdje imam neke dokumentirane dokaze. U to je vrijeme, mislim, imao pedeset pet godina. Pridružio se RAF-u 1921. kao vojnik Norfolške regimente. Njegova je karijera prosječna. Završio je uobičajenu avijatičarsku obuku kao GD oficir. Provodio je vrijeme većinom u bombarderskim eskadrilama. Iznenada su ga pokupili za specijalne zadatke. Poslali su ga kao zrakoplovnog atašea u Prag. Boravio je u Pragu od 1938. do 1939, što je najvjerojatnije bila neka vrst obrazovanja. U travnju 1939. dolazi u Beograd. Nikakav događaj ne pokazuje da je taj boravak prolongiran. Imali su razboritosti da ga postave za komandanta Tempsforda za vrijeme dok su ondje boravile specijalne je-

dinice. Zatim odlazi u Indiju, poput tolikih mnogih dobrih ljudi, i nestaje. Ponovno se pojavljuje konačno kao član britanske istraživačke jedinice, vodeći brigu o učincima bombardiranja u Njemačkoj, ženi se 1946. i umre 1947. Tako je dobivena slika o ne baš izuzetnom ili odabranom oficiru koji se možda našao, kao i mnogi zrakoplovni arašei, u teškim situacijama.

Sir PETER GARRAN

Apsolutno potvrđujem što su E. Haslam i Sir Alexander Glen rekli o Macdonaldu. Bio je neobičan čovjek. Što se mene tiče, dr Biber, smatram da nećete naći ništa kada dođete do tih vojnih izvještaja, jer nema više što da se zabilježi. Željeli smo taj udar, kad je jednom potpisan sporazum, očajnički smo ga željeli. I mučili se tražeći način na koji bismo mu mogli pomoći. Ali to je zapravo bilo tek razmišljanje puno želja, kao i Churchillov brzojav Daltonu. Zapravo, mi nismo ništa učinili. Mogu reći sasvim određeno, kao mlađi član osoblja poslanstva, da je odgovor negativan. (Vjerojatno odgovor na pitanje o tome je li poslanstvo, prema znanju Garrana, pridonijelo udaru, prim. prev.)

Neobično je da je Simović, kada ga je Macdonald posjetio ujutro 26, mislim na vlastito traženje, odlučio da mu kaže nešto o onome što će se dogoditi, ali nije spomenuo Mirkovićevo ime. Tako Macdonald, mada je kasnije mogao reći da je poznao Mirkovića i uvijek s njim razmjenjivao obavijesti, kada je poslao taj brzojav – vrlo čudan brzojav jer ga je poslao on a ne poslanik – nije znao da je to bio Mirković. I moj je dojam da je sâm Simović radije pustio Mirkovića da bude u tome sam bez njega, možda... to su samo moja nagađanja... znajući do čega će sve to konačno dovesti.

Mislim da postoji dokaz, na osnovi indicija u onome što je našla E. Barker, da Macdonald nije rekao ministru. On je želio udar. Želio je svoj osobni novinarski udar. Smatram da je morao napisati tako dugačak brzojav za čije je dešifriranje trebalo tako mnogo vremena. Tada je sve to bila knjižna šifra i sve je išlo strahovito polako.

Prof. PHYLLIS AUTY

Ipak, poslalo ga je Ministarstvo zrakoplovstva, zar ne?

Miss ELISABETH BARKER

Neki su poslani Ministarstvu zrakoplovstva. Ovaj je poslalo Ministarstvo vanjskih poslova.

Sir RONALD SYME

Morao je biti poslan putem Ministarstva vanjskih poslova jer je do tada Macdonald izgubio vlastitog službenika. Poslanstvo je smanjivalo svoje poslove. Bio sam svjestan toga da arhivist i njegov pomoćnik rade za Macdonalda nešto vrlo dugo što se nikome nije smjelo otkriti. To je najneobičnija okolnost.

Sir PETER GARRAN

Mislim da je to vrlo zanimljiv psihološki i povijesni slučaj. I loše je za osobu ako su njene vlastite predrasude potvrđene. Ali Sir Alexander Glen, koji je

poznavao Macdonalda vrlo dobro... Ništa se više ne mora reći, osim njegova svjedočanstva. Ja sam smatrao da je Macdonald bio vrlo tajnovit i vrlo neodređen. Činilo se da ne želi ni o čemu govoriti, vjerojatno se plašio da otkrije neznanje.

Sir ALEXANDER GLEN

Ispravno bi bilo u takvu slučaju poslati vrlo kratak brzojav, što je bio sigurno njegov cilj, o onome što će se dogoditi, zatim to slijediti. Ali nije se tako odigralo. Sada, također o Mirkoviću, jer Mapplebeck nije zapravo uopće bio oficir u službi. Bio je poslovan čovjek u Beogradu koji je znao upravljati avionom, ali je bio civilni pilot. I on je doveden samo kao posebna pomoć. Bio je vrlo koristan zbog svojih veza u cijelom Beogradu.

Smijem li dati još dva objašnjenja? Prvo, neobična priča o našem pomaganju Cvetkoviću da ukloni Stojadinovića. To se odnosi nešto više na vaš članak, gosp. Auty, i vrlo mi je žao što sam stigao tako kasno. U to sam uvučen na čudan način, jer sam morao ići na tajni sastanak na skrovitom uglu s jednim od Cvetkovićevih pomoćnika, da bi dobio neku, koliko se mogu sjetiti, sasvim nevažnu obavijest. Sve je to bila Cvetkovićevo tajna i lukava operacija. Mislim da smo bili sretni što smo imali Stojadinovića izvan zemlje, a bio je to i Cvetković, jer je morao znati da će nakon potpisa sporazuma ići van, a Stojadinović će se vratiti. Tako je imao vrlo važnog osobnog razloga da se ga oslobodi...

Sir PETER GARRAN

Mislim da se ni u jednom referatu ne spominje posjet feldmaršala Sir Johna Dilla poslije udara, a prije izbijanja rata, jedan potpuno promašen posjet iz Atene u Beograd, jer jugoslavenska vojska naprosto nije željela da ima veze s nama. Dođe li do rata, oni su namjeravali voditi vlastiti rat.

Sir ALEXANDER GLEN

Drugo pitanje Peteru o tome. To je područje relativno jasno sa strane Macdonald — Mapplebeck. Čini mi se, međutim, da je potcijenjena pa čak i zaboravljena uloga Charlieja Clarkea, vojnog atašea, antiteze kao ličnosti, skromnog, zapravo izrazito mirnog, ali, koliko znam, s vrlo bliskim i stvarnim vezama. Postavljam to kao pitanje.

Sir PETER GARRAN

Apsolutno se slažem o kompetenciji Nobbyja Clarkea i kao promatrača i kao vojnog atašea. Ne smatram da je uopće ušao u to, jer je Simović do tada bio izbačen. I ne mislim da je Nobby Clarke...

Sir ALEXANDER GLEN

Bio je u vrlo bliskom dodiru sa Žarkom Popovićem, o čemu smo ranije raspravljali. Osjećam da je to bio čovjek koji možda nije bio ništa više nego što je izgledalo da jest, ali koji je mogao biti i mnogo važniji nego što je izgledalo.

Sir PETER GARRAN

U tom kritičnom trenutku ne bih tako mislio. Ali, to je vaš dojam, moj dojam.

Prof. PHYLLIS AUTY

Morala je postojati veza između Britanaca i Kneževićevih ljudi. A tko je to bio? Uvijek sam smatrala da je to morao biti Clarke, jer postoje upućivanja u dokumentima o nekoj obavijesti o vojnim odlukama.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Da, to je moguće.

Prof. PHYLLIS AUTY

Ima li ovdje ikoga tko je pročitao njegov izvještaj o udaru objavljen u Chicagu?

Miss ELISABETH BARKER

Kada sam prema tom prvom izvještaju povezala Kneževićev krug s udarom, ono što sam vidjela u izvještajima dolazi od Malcoma Burra iz Istanbula. A on zatim spominje . . .

Prof. PHYLLIS AUTY

Ne, mislim da imam jedan raniji koji je sada možda uklonjen iz dokumenata, jer vjerujem da je bilo više u dokumentima kada sam ih vidjela nego što ih ima danas. U nekim slučajevima ne mogu naći ono što sam jednom vidjela. Mogu li postaviti još jedno pitanje? Gledam Mr Edea (direktora Public Record Officea) vrlo sporednog u ovoj JK LM stvari. Campbellove depeše su isto takve. Postoji više od jedne depeše Ronnieja Campbella u kojoj on kaže: »Naš prijatelj taj-i-taj, taj-i-taj.« A zatim na idućoj strani kaže »knez namjesnik«. Zaboravio je da upotrebljava ključ.

I još netko, a to je Mirković. On je, kao što vjerojatno znate, dao intervju *Timesu* kratko vrijeme prije nego što je umro, u kojem je dao svoju verziju udara. Žao mi je što nisam otišla da vidim Mirkovića. Dugo vremena moglo se otići k njemu, ali ga nitko od nas nije otišao vidjeti. Zato je otišao netko iz *Timesa*. U svom intervjuu Mirković je rekao kako je on osobno bio odgovoran i s kim je bio u dodiru. Ali ne mislim da se sve to svakako mora uzeti zdravo za gotovo, više nego bilo koja druga stvar o kojoj smo raspravljali.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

U redu. Spomenuto je ranije da Churchillove čestitke Daltonu . . . Dalton, slažem se, nije bio persona grata kod Churchilla . . .

George Taylor, šef osoblja SOE, bio je u to vrijeme u Beogradu. I on je imao vlastitu posebnu šifru za koju sam ja, kao PA, imao ključ. Probudili su me 27. ožujka u pet sati ujutro da mi kažu da je stigao brzjav iz Beograda kojeg moram dešifrirati. Učinio sam to. Bio je to brzjav Georgea Taylora i Toma

Mastersona u kojem se kaže da je izvršen udar. Brzjav je bio vrlo kratak, srećom jedna stranica, jer sam ga morao dešifrirati, a to je bio složen posao. Odmah sam, oko sedam sati ujutro, telefonirao Franku Nelsonu, koji je došao. Odnio je novosti Daltonu što je brže mogao, a on ih je bez sumnje prenio isto tako brzo. Tako ne iznenađuje, ma što bilo pravo ili krivo u tom slučaju, da je Churchill čestitao Daltonu na uspjelom udaru. Dalton je bio krajnje zadovoljan, a isto tako i Churchill. To sam čuo iz drugih izvora.

Miss ELISABETH BARKER

Sve o čemu sam raspravljala bilo je ovo: da je MI 6 ili Ministarstvo zrakoplovstva znalo unaprijed za udar, Churchill bi to dotad morao znati. To se nije moglo zatajiti pred njim u ono vrijeme.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Sasvim se slažem.

Prof. PHYLLIS AUTY

Dobro, tko je uputio Lea Ameryja da dá onu radio-emisiju noć ranije?

Miss ELISABETH BARKER

Ah, mi smo težili za udarom. Svatko zna da smo težili za udarom. Ali da smo znali da će do njega doći...

Prof. PHYLLIS AUTY

Da je do njega došlo.

Dr DUŠAN BIBER

Želio bih iznijeti ono što je bitno s time u vezi. Njemački ministar von Heeren je predviđao da je udar neminovan. Njegov je izvještaj bio objavljen u njemačkoj Weisbuch br. 7, pretkazujući ovaj udar i iznoseći da se britanski zrakoplovni ataše sastao sa Simovićem. Ali taj izvještaj nije objavljen u »Documents on German Foreign Policy«. Tako sam se sjetio da pokušam pronaći je li to bila izmišljotina poslije udara, stavljena na papir, ili nije. Ako uspijem doći do originalnih njemačkih izvještaja u Bonnu, pokušat ću da razjasnim ovo pitanje. Druga je stvar što ste spomenuli u osobnom intervjuu sa Sir Peterom Garranom, Miss Elisabeth Barker, da je proklamacija Srpskog kulturnog kluba bila štampana na pet tisuća letaka. To je dobro poznati letak koji je najprije objavljen u »Borbi« 1961, a zatim 1963. u Pregledu povijesti Komunističke partije Jugoslavije. Smatralo se da je to letak Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Sadržaj ovog letka dokazuje jasno da nema nikakve veze s terminologijom u to vrijeme u drugim komunističkim lecima. Vaša je izjava konačan dokaz da je bio štampan u britanskom poslanstvu. A to je, smatram, vrlo važna stvar, samo da završimo ovu dugu raspravu koja se vodila među jugoslavenskim povjesničarima.

Drugo je pitanje posjeta Sir Johna Dilla. Dokumenti su vrlo dobro sačuvani, i to ne samo kratke zabilješke, već i njegovi brzojavi, pa čak i svi zapisnici i rasprave. Praktički položaj Simovića bio je više ili manje isti kao i položaj kneza Pavla, s izuzetkom da je on odobrio posjet Johna Dilla. Ono što je već bilo u »Ehrman's Grand Strategy«, ali je iscrpnije u ovom zapisniku, jest da je Simović rekao poslije dva ili tri mjeseca kako bi takav Edenov posjet mogao biti vrlo koristan. To znači da je vjerovao u mogućnost da se održi tako dugo.

Ostaje još pitanje ovog susreta u Sarajevu, kada je Simović išao sa svojom vladom u Sarajevo, i tada su mu pristupili neki visoki neslužbeni predstavnici...

Prof. PHYLLIS AUTY

Ruski?

Dr DUŠAN BIBER

Da, ruski. Mislim da bi kolega Kljaković mogao dati neka dodatna objašnjenja tko je bila osoba u dodiru sa Simovićem kao predstavnik sovjetskog poslanstva u to vrijeme. To je bio Jugoslaven. Iznenadilo me, a o tome bi se možda moglo raspravljati, da je Simović kasnije napisao da je to bilo naravno neprihvatljivo, da je to bila mašta itd. Ali, kao što znamo, Churchill je predložio Francuskoj uoči primirja da se obje države, Velika Britanija i Francuska, sjedine kako ne bi bilo nikakve kapitulacije. To znači da se može povući neka historijska paralela.

Zatim opet Mapplebeck. On je, naravno, bio poslovan čovjek, pomoćnik zrakoplovnog atašea. Ali je zanimljivo da je Macdonald imao svoj prvi razgovor s jakim čovjekom JK, Mirkovićem, tek nekoliko dana poslije državnog udara. No bio je odmah u dodiru s neslužbenim predstavnikom LM, to znači Simovićem. Najprije je izvještavao da je Simović vođa tajne organizacije koja se priprema da izvrši udar. Nekoliko dana kasnije sasvim je promijenio svoje mišljenje. Profesor Deakin mi je rekao prošli put da se Simović čak žalio Churchillu kada je on spomenuo u svojim memoarima da je Mirković izvršio udar.

Ako pažljivo analiziramo britanske dokumente, Simović je bio, prema Daviesovu izvještaju, u dobrim odnosima s britanskim MIR-om već 1939. kao načelnik jugoslavenskog generalštaba. Samo je jedna stvar jasna. Tehnička organizacija bila je Mirkovićeve; Simović je bio neka vrsta žrtvenog janjeta, jer je upozorio namjesnika čak i prije državnoga udara.

Treća je točka opet vrlo zanimljiva. Spomenuli ste je u svojem referatu, gosp. Auty. Da je knez Pavle znao za to do stanovitog stupnja... Našao sam izvještaj M. Grubanovića, koji je bio zadužen kao željeznički inspektor za kraljevski vlak. On je poslije izjavio njemačkim vlastima da je kneza Pavla na stanici u Kutini probudio kapetan Pomorišac. Kada je vlak stigao u Kutinu, on je rekao: »Vidjet ćemo što da učinimo.« Izdao je nalog da vlak ne čeka u Zagrebu, već da nastavi prema Brežicama, i da mu se tamo pridruži Maček. Ali Maček je stigao izravno na Glavni kolodvor u Zagrebu. I oni su razgovarali, što je dobro poznato iz Mačekovih memoara itd. Ali čini se da knez Pavle u to vrijeme još nije sasvim odlučio što će učiniti.

Prof. PHYLLIS AUTY

Rekla sam jučer da je knez namjesnik mogao čak i u vlaku primati obavijesti iz Beograda. Pitala sam se kako se to moglo učiniti. To je vjerojatno moralo biti učinjeno putem signalnih kutija, zar ne? I on je negdje duž linije, upravo kad se vlak zaustavio, dobio obavijest da, citiram »nešto se događa u Beogradu« i da je tada . . . ma što to bilo, pretpostavljam da su se željezničke telegrafske poruke i dalje probijale. A tek kada je stigao na zagrebački Glavni kolodvor, čuo je cijelu priču. Ali je primio neku vrstu prethodne vijesti da se nešto događa u Beogradu. To je jedini način na koji to mogu razumjeti.

Kneginja Olga rekla mi je jučer: »Imali smo naše izvore obavijesti u Beogradu. Mislila sam da će doći do udara jer mi je tako rekla moja djevojka. Ali moj muž nije vjerovao da je to moguće, jer smo o tome tako često slušali. I, naravno, imao je svoje načine komuniciranja s Beogradom. Na toj su mu stanici, gdje je bilo prvo zaustavljanje, rekli da se nešto događa u Beogradu.«

Dr DUŠAN BIBER

Louis A. Matzhold, potpisan kao L.A.M. ili »mit uns befreundete Amerikaner«, dopisnik »Associated Pressa«, sa svojim štabom u Budimpešti, bio je u prisnoj vezi s Mačekom, Košutićem, Šutejom i drugim hrvatskim političarima. On je imao vlastitih zamisli o dijeljenju Jugoslavije i o njemačkoj pomoći koju je trebalo pružiti Mačeku. Istog dana kada je potpisan sporazum, tj. protokol o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu 25. ožujka, bio je u Beogradu i razgovarao sa Šutejom i Mačekom. Predvidio je mogućnost takva udara i predložio da njemačka vojska u namjeri da spriječi takvu akciju, bude spremna za intervenciju. Maček kao i Šutej bit će odmah pozvani u Njemačku, samo da dâ pristanak za akciju. Položaj Hrvata uzet će se više u obzir u njemačkoj politici, kao što je to ranije bio slučaj.

Poslije udara on je bio opet u dodiru s Košutićem, za kojeg su u to vrijeme Nijemci sumnjali da je u dodiru s Britancima. Iznenađujuće je da je Matzhold imao vlastitu mrežu. A kada je Moisisch reorganizirao ovu mrežu u Sicherheitsdienst (on je dobro poznat u aferi Cicera kasnije u Ankari i Istanbulu), ostavio je ovu organizaciju sasvim po strani s obzirom na njezinu posebnu službu. Ako je nešto bilo zaista vrlo važno, izvještaji su se slali preko američkog poslanstva u Sofiji i Beogradu u američko poslanstvo u Budimpešti, predavali Matzholdu i zatim odmah SD Verbindungsmanu u Budimpešti i slali u Dienststelle Ribbentropu. Dr Neubacher je tvrdio poslije rata da je Ribbentrop bio spreman da se nagodi s Jugoslavenima poslije udara. Hitler je rekao: »Ne, to nema svrhe jer će Jugoslaveni reći 'idemo s vama', a kada budemo u Grčkoj, napast će nas s leđa.«

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Mogu li se vratiti na vašu pretpostavku da je organizacija nazvana MIR imala s time neke veze? Dakle, mislim da to nije točno. Pročitao sam negdje da je oficir MIR-a koji je posjetio Beograd 5. svibnja 1940. bio izvjesni F.T. Davies, pukovnik F. T. Davies. Čitao sam u nekim novinama, ne u vašima. Dakle, činjenice su da je MIR likvidiran nakon stvaranja SOE u srpnju 1940. A svi

njegovi oficiri su razmješteni, djelomično u SOE, a dio se vratio svojim jedinicama. A Tommy Davies, pukovnik F.T. Davies, kojeg sam vrlo dobro poznao i kojeg dobro poznajem, bio je u tom trenutku, za vrijeme udara, glavni oficir za opskrbu SOE. Prema tome mislim da MIR nije mogao imati ništa s time, jer do tog vremena više nije postojao.

Dr DUŠAN BIBER

Mogu li odgovoriti na ovo pitanje? Izvještaj »Misije u sjeni« u Jugoslaviji osvrće se na generala Simovića, mislim u studenom 1939. Prema tome, to je dobro poznato, MIR organizacija. Oni su uspostavili izvanredne odnose. Ja ne bih rekao da izvanredni odnosi nužno znače nekakvo dublje uplitanje.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Vidite, nesretno premiještanje generala Simovića je zbog toga, pretpostavljam, MIR požalio.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Ja sam započeo istraživati ovu stvar s drugog stajališta. Želio sam otkriti akciju i položaj Draže Mihailovića prije travnja. Nisam pronašao prvobitne izvore, ali sam našao neke sekundarne izvore. Vodio sam i neke razgovore. Otkrio sam da je postojala vrlo, vrlo tajnovita organizacija u kojoj su bili i oficiri i drugi koji to nisu bili. Da li je Bora Mirković bio vođa ove tajne organizacije ili nije, nisam siguran. Ali postoje mnogi dokazi o postojanju takve vrste organizacije. Svi su ovi ljudi bili veliki obožavaoci Crne ruke. Prema tome, mogu zaključiti da je ova organizacija, ako i nije bila modelirana poput Crne ruke, radila u duhu Crne ruke.

Nasuprot tome, mislim da se mora naglasiti utjecaj sovjetske obavještajne službe na istu tajnu organizaciju jer, kao što znate, vodeći čovjek sovjetske obavještajne službe u to vrijeme bio je Mustafa Golubić. A on je odavno bio čovjek Crne ruke. Zajedno s Apisom, bio je na njegovu suđenju u Solunu. I uvjeren sam, ali nemam nikakva dokaza, da je neke svoje stare prijatelje iz tog vremena namamio kako bi utjecali na ovu tajnu organizaciju. A nije tajna da su Staljin i Sovjetski Savez u ožujku 1941. bili vrlo zainteresirani da gurnu Hitlera i Njemačku prema Balkanu, a ne da idu na Istok. Prema tome, stvarni su interesi Sovjetskog Saveza i Velike Britanije u slučaju Jugoslavije bili jednaki. Smatram da je to razlog za stanovite nejasnoće. Niste mogli, u dvadeset i četiri sata, pripremiti sve jugoslavenske garnizone i za tri sata u Beogradu izvršiti udar. To se mora pripremiti. I to je pripremila, mislim, ova tajna organizacija. Ta je organizacija bila pod britanskim i pod sovjetskim utjecajima, iako su oni namjeravali djelovati nezavisno. Vjerujem da su i djelovali nezavisno.

Zato dijelim vaše gledište da ni britanski ni sovjetski ljudi nisu izvršili i organizirali državni udar. To je stvar Jugoslavena, a Britanci su ih pomagali i zahvalili im se. Ali junak ove akcije i odgovoran za nju jest jugoslavenski narod.

Sir PETER GARRAN

Rekao bih da smo pomagali zamisao, ali nismo pomagali stvarni udar jer nismo znali za nj sve dok nije spomenut Macdonaldu ujutro 26. ožujka.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Zamisao se prvi put spominje, znamo iz dokumenata Foreign Officea, potkraj srpnja 1940. Ali su Britanci bili u dodiru s organizatorima. Imao sam zadovoljstvo da prošli put u Londonu razgovaram sa Sir Alexanderom Glenom. On mi je rekao, a znam to i iz drugih izvora, da su Mirković, Clarke, Macdonald i Mapplebeck vrlo često jeli zajedno u restoranu Aerodromska kazina.

Sir ALEXANDER GLEN

Draža Mihailović i Clarke su se sastajali vrlo redovito. Julian Amery i ja sastali smo se s njim na večeri s Clarkeom prvi put, mislim, ljeti 1940. Nakon toga imali smo, mislim, četiri ili pet večera, uvijek s Clarkeom. Predmet razgovora bili su poslijeokupacijski zadaci, na ponešto filozofski način, o tome kakav su stvarno oblik morali uzeti 1940. i 1941. Nitko od ostalih, pripazite na to, Mirković ili Simović, nije nikada dolazio na te sastanke.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Žarko Popović mi je rekao da su on, Mirković i Mihailović vrlo često bili s Clarkeom i Fotićem. Mislim da su Britanci bili u dodiru s ovom tajnom organizacijom. Koliko su ti ljudi njima govorili, drugo je pitanje. Oni su znali da Britanci pomažu Jugoslavene kako bi se oni okrenuli protiv Nijemaca.

Sir PETER GARRAN

Vjerojatno kada je jugoslavenska vlada odlučila da pristupi Trojnom paktu.

Sir ALEXANDER GLEN

Da, točno.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Oh, zaista, u razgovorima prije, mnogo prije.

Prof. HUGH SETON-WATSON

Želio bih postaviti samo jedno pitanje. Ponajprije zato što to želim znati, jer sam jednom nešto našuo, ali se ničeg ne sjećam. Do koje su mjere ovi sporedni likovi, Donović i Tujanjanin naročito, imali uopće ikakvu ulogu? Usput, u vezi s primjedbom Sir Petera Garrana, siguran sam da je točno da je britanska vlada odlučila da im pomogne tek poslije udara. Ali ovi su kontakti išli, naravno, neizbježno mnogo dalje unatrag. Što se tiče pitanja koje sam postavio posebno o političarima, Tujanjaninu i Donoviću, što vi ovdje mislite? Da li su oni, kad ništa drugo nije uspjelo, imali ikakvu značajnu

ulogu kao veza, kao stvaraoci mišljenja, ili nisu imali uopće nikakva udjela? Jednostavno nisam mogao odgovoriti na ovo pitanje i želio bih čuti druge.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Jeste li znali da je Julian Amery napisao u svojoj posljednjoj knjizi kako je prvi put čuo za ideju o udaru od Donovića? A Donović je bio stari član Crne ruke. To nije slučajno.

Sir ALEXANDER GLEN

Vidio sam Tupanjanina oko deset i trideset toga jutra. I ako je itko bio iznenađen onim što se dogodilo, to je bio on, i to toliko da je bio sklon konkretnim razgovorima o tome što se mora stvarno učiniti. I bio je time zapanjen. Ne mogu govoriti o Donoviću. Jednostavno ne znam.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Ilić nije bio u Beogradu. Nije bio tamo šest mjeseci.

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Šest mjeseci, 30. srpnja.

Prof. HUGH SETON-WATSON

Dopustite mi da dotaknem jedan lakši predmet u vezi s udarom. Ispred mene je ocjena knjige Cecila Parrota. Ocjenjivač tumači udar ovako: »Od svih sjajnih izvještaja o njegovim pripremama danim u inače vrlo čitkoj autobiografiji ambicioznog Juliana Ameryja, udar koji je digla SOE bio je loše smišljena stvar tajanstvene anglo-srpske romantične pustolovine poput nečega u romanu Evelynna Waugha.«

A zatim nastavlja: »Mislim da je užasno kad ugledne novine poput *Times Literary Supplement* pišu o tome.«

Prof. PHYLLIS AUTY

Mogu li samo dodati jednu pojedinost? Shvatila sam da je Simović bio u Bosni na vojnoj dužnosti u isto vrijeme kada i Mihailović. To je moralo biti 1939, 1940. Je li to točno? Može li to potvrditi netko od Jugoslavena? A to je bilo, prema nekim izvještajima, u vrijeme, prvih početaka ovoga tajnog aranžmana i imali biste vezu između Mihailovića i Simovića u to vrijeme.

Prof. HUGH SETON-WATSON

Imamo ovdje stručnjaka za Simovića.

Pukovnik VOJMIR KLJAKOVIĆ

Želim reći da je Simović u memoarima, pohranjenim u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu, zabilježio da je imao prijatelja koji je bio veza sa sovjetskim

poslanstvom u Beogradu u to doba, ali ne navodi njegovo ime. Poslije ti ljudi idu tajno u Sofiju zbog veze sa sovjetskim poslanstvom u Sofiji u Bugarskoj. Sve to piše. Ali mi imamo jednu verziju kako je bilo. Njegov je čovjek potpukovnik jugoslavenske kraljevske vojske. On je sada mrtav. Mi znamo jednu verziju. Sovjetski Savez će snabdijevati jugoslavensku vojsku, ali tek pošto Osovina započne djelovati protiv Jugoslavije, kada je, naravno, bilo prekasno.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Mogu li se ponovno vratiti. Pitanje je što je on zaista učinio. Priča o Crnoj ruci prevladavala je čak i prije rata kada sam ja bio samo diplomirani student koji je putovao po Balkanu i razgovarao s ljudima. Približavao se rat. Svi su bili uzbuđeni. Sporazum (Cvetković-Maček) bio je tada svršena stvar. Razgovarao sam s novinarima i prijateljima svojih prijatelja, posebno s Peterom Brownom, koji je bio novinar i imao mnogo veza. A spomenuti su krugovi svi govorili o državnom udaru; to su stvari koje će se dogoditi. Ali to je jedna stvar. Svi su o tome razmišljali kao mogućem.

No je li Donović zaista nešto učinio, je li Donović mogao utjecati na grupu govoreći im da je to ono što Britanci kažu, da li je Donović prenio mišljenje o britanskoj sposobnosti ili voljnosti da pomogne, obmanjujuće mišljenje — to je pitanje o kojem bih želio čuti mišljenje. Određeni odgovor ne možemo imati.

Pukovnik VOJMIR KLJAKOVIĆ

Ne, ne bih mogao odgovoriti.

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Bilo bi zanimljivo znati što se dogodilo između kontakata Sandyja Glena s Mihailovićem — i Ameryja također — i udara. Da li su Britanci još bili u vezi s njim? Pretpostavljam da ih je poslanstvo odvrćalo od toga.

Miss ELISABETH BARKER

Pa gdje je bio Mihailović . . .

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Mihailović je bio u Mostaru. On je u studenom 1940. imenovan načelnikom vojnog štaba. Nije bio u Beogradu.

Sir ALEXANDER GLEN

Mihailović je došao sigurno na dva sastanka u prva četiri mjeseca 1941. Mihailović je bio prisutan. Došao je iz svoje komande u Mostaru u Beograd, vjerojatno po redovnom poslu. U to su vrijeme postojale sigurno dvije, ako ne i tri stranke. Ali bih ponovno dodao da je diskusija vođena na sastancima bila krajnje filozofska. Nije to bila akcija. I sigurno ni na koji način nije pretkazivala udar. Bila je to opća i krajnje prijateljska razmjena gledišta o ratu u cjelini i o situaciji na Balkanu posebno.

Ali ja mislim da smo naprosto propustili jedno područje. Ni ja ne znam odgovor na nj. Hugh bi mogao znati pravu prirodu vezâ Toma Mastersona otprilike posljednjih mjesec dana u Beogradu. Ja ne znam.

Prof. HUGH SETON-WATSON

Ni ja ne znam, jer je do nas stizalo vrlo malo pošte. Uopće smo primili vrlo malo vijesti. A ono što smo imali, bilo je zastarjelo.

Sir ALEXANDER GLEN

Ja bih pomislio da su se nastavile veze i s Donovićem i s Tupanjaninom. Ali zaista ne znam. Bio je prekrasan dan, Hugh se mora sjećati, kada nam je Foreign Office jednim duhovitim činom poslao lisičine. Ne mogu zamisliti zašto. John Bennet i ja izašli smo kroz vrata poslanstva i John je rekao: »To su strahovito dobre lisičine. Gledaj!« Pričvrstio se o vrata i rekao: »Nitko ne može iz njih pobjeći. Pritisni.« Tako sam pritisnuo. Zatim je rekao: »Dobro, oslobodi me.« Odgovorio sam: »Ne budi glup. Nemam ključa.« Foreign Office nije poslao ključ. John je ostao pričvršćen za vrata poslanstva dok se mnoštvo okupljalo, sve dok bravar, momak s pilom za metal, konačno nije prerezao čelik. U tome je sigurno bilo vrlo važno političko značenje. Siguran sam Phyllis.

Miss ELISABETH BARKER

Da li je Simović bio član organizacije?

Prof. dr JOVAN MARJANOVIĆ

Ne znam. Ne znam ni jednog člana. Nisam siguran postoji li popis članova. Ali osjetila se akcija ove organizacije.

Mr STEPHEN CLISSOLD

Pitam se možemo li razmotriti nešto što se ne tiče provođenja udara već opće britanske aktivnosti prije pristupanja Trojnom paktu, kada je politika bila da se ojača jugoslavenski otpor njemačkim zahtjevima. Do sada smo raspravljali, sasvim ispravno, što se stvarno dogodilo u Beogradu ili u Srbiji. Ali, naravno, postojala je prilično velika britanska struja drugdje, naročito u Zagrebu. Može se reći da su naše aktivnosti tamo poprimile dva glavna oblika u danima prije udara. Jedan je bio provođenje sasvim aktivne i rasprostranjene propagandne kampanje, štampanje i raspačavanje ilegalnih letaka, protunjemačkih letaka. Sjećam se da su nam u tome naročito pomogli članovi male Samostalne demokratske stranke, uglavnom Srbi u Hrvatskoj. Oni su više ili manje organizirali raspačavanje. To je bio jedan oblik.

Drugi je oblik bio rad u Hrvatskoj seljačkoj stranci i pokušaj jačanja elemenata koji su bili smatrani demokratskima i probritanskima protiv onih koji su bili smatrani profrankovcima i pronjemačkima. Probritanskim elementom bi se mogao nazvati Šubašić, ako je bio u zemlji, te neki drugi. Pronjemačke je vodio, kako smo tada mislili, Košutić. Smatram to vrlo zanimljivim. Potvrdu toga

nalazimo u ranijem referatu, kada knez Pavle tvrdi da nakon njegova dolaska u Zagreb u vrijeme udara, tj. za vrijeme konferencije s hrvatskim vođama, citiram, »nijedan od njih nije predložio da se zatraži njemačka pomoć osim Košutića, koji je iznenada rekao da možda ne bila loša zamisao da on pozove njemačkog konzula u Zagrebu i zamoli za njemačku intervenciju«.

Pukovnik VOJMIR KLJAKOVIĆ

Vrlo zanimljiva indikacija... Oko četiri sata poslijepodne, 25. ožujka, general Mirković i Mr M. sastali su se u parku štaba zrakoplovstva Jugoslavije u Beogradu. Tko zna nešto o tome?

Miss ELISABETH BARKER

Kojeg datuma?

Pukovnik VOJMIR KLJAKOVIĆ

25. ožujka. U Vojnoistoriskom institutu imamo vrlo malo, ne baš jasnih bilješki. Mr M. može biti Mapplebeck, ali nisam siguran.
(Nekoliko glasova predlaže Mastersona kao Mr M.)

Prof. HUGH SETON-WATSON

Ne znam da li bi to bilo prikladno, ali želio bih dati jednu prilično opću primjedu na posljedice državnog udara vrlo spekulativne, paradokсне i kontroverzne prirode. Ima li vremena za to?

Da.

Prof. HUGH SETON-WATSON

Dakle, pitanje nije toliko domet britanskog sudjelovanja, iako to posredno proistječe, već koje su bile posljedice. Posljedice — a to je istaknuto, i Bickham je posebno govorio o tome, nalazimo to i u referatima, u referatu Elisabeth Barker i u drugima — nisu mnogo pomogle britanskim ratnim naporima, a sa stajališta Jugoslavije bilo je to razaranje, komadanje, bile su to užasne patnje i tako dalje. I zato postoji sklonost da se dokaže, pa čak i ta zlobna ocjena na koju se osvrnuo Bickham i koju sam ja čitao jednom i isto me toliko razbjesnila, da su Britanci, ako su bili uključeni, osudili jugoslavenski narod na bijedu zbog vlastitih kratkoročnih ciljeva.

Smatram da je Bickhamov komentar na to — da smo bili pritiješnjeni — sam po sebi dovoljan dokaz s britanskog stajališta. Ali čini mi se vrijednim istražiti ukratko pitanje kakve su bile posljedice i kakve su one mogle biti da se to nije dogodilo. Posljedice su bile ovo razaranje. A razaranje je značilo razjedinjenje jugoslavenske države, državnog aparata; njega jednostavno nigdje više nije bilo. Na njegovu mjestu pojavile su se nove snage. Pavelić i drugi pokušali su da uspostave državni aparat, ali im to nikada stvarno nije uspjelo. U velikom dijelu zemlje bila je anarhija. I u toj anarhiji pojavile su se snage sklone Nijemcima. Kao što svi znamo, iz razloga o kojima vjerojatno nećemo danas

raspravljati jer ih prihvaćamo kao gotovu činjenicu, partizanske snage i komunističko vodstvo pojavili su se kao najjači. Stvorena je moderna Jugoslavija. Dakle, što bi se dogodilo ako pretpostavimo da do toga nije došlo? A moj je scenarij, kojeg ne mogu dokazati, a koji je relevantan za moj konačan zaključak, i koji je paradoks, da bi Nijemci prošli kroz Bugarsku i preko Grčke kao što su i učinili. Jugoslavija bi stanovito vrijeme ostala izvan toga. Garancije kneza Pavla izvjesno bi vrijeme očuvale neke vrste jugoslavensku neutralnost. Ali kako bi se rat nastavljao, pritisak na Jugoslaviju bio bi sve veći i veći, i uz Hitlerovu odlučnost da stekne kontrolu nezamislivo je, smatram, da knez Pavle, koji se jednom predao, ne bi to učinio opet.

Ne pripisujem mu nikakav nedostatak patriotizma. Našavši se u toj situaciji, prvi korak popuštanja vodi dalje i dalje. Jugoslaviju bi zapravo nadzirali Nijemci. U toj bi situaciji, bez sumnje, došlo do otpora. Bilo bi raznih aktivnosti. Komunistička partija bi, naravno, također vodila svoj otpor. Ali ona bi se našla suočena s učvršćenom njemačkom moći, koja koristi još uvijek sposobnosti državnog aparata Jugoslavije. Mislim da je to vrlo važno. Iako jugoslavenska država pod Aleksandrom i Pavlom možda nije bila vrlo moderna, radila je efikasno. Kao aparat prisile, ona je djelovala.

A situacija jugoslavenskih komunista ne bi bila ništa povoljnija od situacije bugarskih komunista. Bugarska komunistička partija, kao što se vjerujem svi slažemo, bila je vrlo jaka i sposobna partija. Ali ona nikada nije uspjela postići išta značajno za vrijeme rata, jer stanja anarhije, stanja sloma države od kojeg su imali koristi jugoslavenski komunisti, tamo nije bilo. Tako je moj zaključak da bi sovjetska vojska ušla u Jugoslaviju na isti način kako je ušla u Bugarsku, Mađarsku i Rumunjsku. Komunistička bi vlada stekla moć, vođe bi možda bili, mnogi od njih, isti ljudi. Ali snagu bi joj dao Sovjetski Savez. I ona bi ostala pod sovjetskom dominacijom do danas. Sada svi znamo da su se stvari odvijale drukčije. Moja je teza da oni koji su izvršili državni udar 27. ožujka nisu to predvidjeli, ali ono što su učinili jest to da nisu spasili Jugoslaviju od Nijemaca. Oni nisu pomogli britanske ratne napore, ali su spasili Jugoslaviju od dominacije Sovjetske Rusije!

Mr BICKHAM SWEET ESCOTT

Samo bih želio dodati, ako mogu, ovoj izvanrednoj tezi, kako mislim da bi Nijemci imali mnogo teži posao da su ušli u Grčku preko Bugarske, jer su tamo bile koncentrirane glavne snage Grčke.

Miss ELISABETH BARKER

Sve je to vrlo fascinantno. Da li bi dr Biber želio nešto reći?

Dr DUŠAN BIBER

Dozvolite mi da kažem nekoliko riječi o vašem posljednjem razmišljanju. Iznenaden sam, slušajući. To me pomalo podsjeća na političku raspravu koja se vodila neposredno poslije sloma Jugoslavije u Britaniji jer je vlada bila pod žestokim pritiskom parlamenta, a kasnije pod pritiskom novozelandske vlade. Sugestija Sir Johna Dilla, načelnika imperijalnog štaba, bila je da ste im trebali reći kako je britansko iskrcavanje u Grčkoj spasilo Sovjetski Savez jer je iz-

mijenilo Hitlerove planove. I razumijevalo se nekoliko puta da je čak i borba za Kretu spasila Sovjetski Savez. Političari uvijek pokušavaju naći neko objašnjenje za neuspjele vojne operacije. Tako je prvi možda bio general Dušan Simović koji je izjavio javno – na BBC-u 27. lipnja 1941 – i njemu se prvom javno odgovorilo, i to ne izravno Nedić već putem lista *Obnova*, ismijavanjem Simovića kao čovjeka koji je, vidite, spasio Sovjetski Savez. A o tome se raspravljalo i poslije rata!